

FIODOR
DOSTOJEVSKIJ

BROLIAI
KARAMAZOVAI

Pirmą kartą lietuviškai – visi tomai
vienoje knygoje

OBUOLYS

FIODOR DOSTOJEVSKIJ

BROLIAI KARAMAZOVAI

Keturių dalių romanas su epilogu

Iš rusų kalbos vertė
MOTIEJUS MIŠKINIS

PIRMA KNYGA

VIENOS ŠEIMYNĖLĖS
ISTORIJA

I

FIODORAS PAVLOVIČIUS KARAMAZOVAS

Aleksejus Fiodorovičius Karamazovas buvo mūsų apskrities dvarininko Fiodoro Pavlovičiaus Karamazovo trečiasis sūnus. Tėvas savo metu buvo labai žinomas (ir dabar pas mus dar prisimenamas) dėl savo tragiškos ir neaiškos mirties lygiai prieš trylika metų, apie kurią papasakosiu, kai ateis laikas. O dabar apie šitą „dvarininką“ (taip jį visi vadindavo pas mus, nors jis beveik niekuomet negyveno savo dvare) tiek tepasakysiu, kad tai buvo keistas, tačiau dažnokai pasitaikęs tipas, būtent, ne tiktai abuoja ir ištvirkusio, bet drauge ir nesupratingo žmogaus tipas, – tačiau iš tokių nesupratingųjų, kurie puikiai moka tvarkyti savo turto reikaliukus, ir, rodos, vien tai ir temoka. Fiodoras Pavlovičius, pavyzdžiui, pradėjo beveik iš nieko, dvarininkas jis buvo vargingas, lakstydavo pietauti prie svetimų stalų, taikėsi įsikurti įnamiu, o jo mirties valandą pas jį surado vos ne šimtą tūkstančių grynais pinigais. Ir tuo pat metu vis dėlto jis visą savo gyvenimą buvo vienas iš nesupratingiausių pakvaišėlių visoje mūsų apskrityje. Dar kartoju: čia ne kvailumas, dauguma šitų pakvaišėlių – žmonės protingi ir gudrūs, o kaip tik nesupratingumas, ir dar kažkoks ypatingas, nacionalinis.

Jis buvo dukart vedęs ir turėjo tris sūnus – vyresnįjį, Dmitrijų Fiodorovičių, iš pirmosios žmonos, o kitus du, Ivaną ir Aleksejų, iš antrosios. Pirmoji Fiodoro Pavlovičiaus žmona buvo kilusi iš gana turtingų ir kilmingų bajorų Mijusovų, irgi mūsų apskrities dvarininkų. Kaip ten atsitiko, kad mergina su kraičiu, dar ir graži, be to, dar tokia žvali ir protinga, – tokių dažnai pasitaiko

mūsų dabartinėje kartoje, bet jau pasitaikydavo ir anksčiau, – galėjo ištekti už tokio niekingo „pašlemėko“, kaip tada jį visi vadindavo, aš per daug neiškinsiu. Tiesa, pažinojau ir aš vieną dar užpraeitos „romantiškos“ kartos merginą, kuri, keletą metų paslaptinai mylėjusi vieną poną, už kurio, beje, galėjo kuo ramiausiai ištekti, baigė vis dėlto tuo, kad pati sugalvojo daugybę neįveikiamų kliūčių ir audringą naktį šoko nuo aukšto kranto, panašaus į uolą, į gana gilią ir sraunią upę ir žuvo joje tik dėl savo kaprizų, vien tik norėdama būti panaši į Šekspyro Ofeliją, ir netgi taip, kad jeigu šita uola, jau seniai jos nužiūrėta ir pamėgta, nebūtų buvusi tokia vaizdinga, o jos vietoje būtų buvęs tik proziškas lėkštas krantas, tai ji, galimas daiktas, nebūtų nė mėginusi žudyti. Tai tikras faktas, ir reikia manyti, kad mūsų, rusų, gyvenime, dvieiose ar trijose paskutinėse kartose, tokių ar panašių faktų yra buvę nemažai. Panašiai ir Adelaidos Ivanovnos Mijusovos poelgis buvo, be abejonės, svetimų vėjų atgarsis ir pavergtos minties sudirgimo vaisius. Ji galbūt įsigeidė parodyti savo moterišką savarankiškumą, pasipriešinti visuomenės įpročiams, savo giminių ir šeimos despotizmui, o paslaugi fantazija ją įtikino, sakysime, tik vienai akimircai, jog Fiodoras Pavlovičius, kad ir įnamys, bet yra vienas iš drąsiausių ir pašaipiausių šitos pereinamos, geresnius laikus pranašaujančios epochos žmonių, nors buvo tik piktas komediantas, ir daugiau nieko. Pikantiška atrodė dar ir tai, kad jinai buvo vogte išvogta, o Adelaida Ivanovna taip šituo žavėjosi. O ir visuomeninė Fiodoro Pavlovičiaus padėtis vertė jį tada griebtis tokio triuko, nes jis karštai geidė padaryti karjerą kad ir kažkokiomis priemonėmis; o prisiplakti prie geros giminės ir gauti kraičio atrodė labai masinantis dalykas. Tarpusavio meilės, rodos, visai nebuvo – nei sužadėtinė jo nemylėjo, nei jis jos, nors Adelaida Ivanovna ir buvo graži. Tad šitas atsitikimas, galimas daiktas, buvo savotiškai vienintelis Fiodoro Pavlovičiaus gyvenime, nors tas žmogus visą gyvenimą buvo toks didelis gašlūnas, jog kiekvieną akimirką galėjo pulti prie kiekvieno sijono, kuris tik jį pamasintų. Tuo tarpu tik ši viena moteris nesužadino jam jokios aistros, nepadarė šiuo atžvilgiu jokio ypatingo įspūdžio.

Tuoju po išvogimo Adelaida Ivanovna beregint pamatė, kad savo vyrui jinai jaučia tik panieką ir daugiau nieko. Tad vedybų padariniai išryškėjo nepaprastai greitai. Nors šeima net gana veikiai apsirato su įvykiu ir pasky-

rė pabėgelei kraitį, tarp vyro ir žmonos prasidėjo baisi suirutė ir nuolatinės scenos. Žmonės pasakojo, kad jaunoji gyvenimo draugė parodydavo čia nepalyginti daugiau taurumo ir kilnumo negu Fiodoras Pavlovičius, kuris, kaip dabar žinoma, tada išsyk nugvelbė visus jos pinigėlius, apie dvidešimt penkis tūkstančius, vos tik jinai juos gavo, tad šitie tūkstantėliai jai tartum į vandenį įkrito. O dvarelių ir gana gerą namą mieste, kuriuos ji irgi gavo kraičio, jis ilgai ir atkakliai stengėsi perrašydinti savo vardu – sudaryti kokį tinkamą aktą, ir tikriausiai būtų savo pasiekęs, taip sakant, vien per panieką ir pasišlykštėjimą, kurį tolydžio kėlė savo žmonai savo begėdišku šantažu ir kaulijimu, vien per jos dvasinį nuovargį, kad tik atstotų nuo jos galvos. Bet, laimė, įsikišo Adelaidos Ivanovnos šeima ir sutramdė grobuonį. Gera žinoma, kad vyras su žmona dažnai pešdavosi, bet, kaip pasakoja žmonės, mušdavęs ne Fiodoras Pavlovičius, o mušdavusi Adelaida Ivanovna, karšta, drąsi, tamsiavėidė, nekantri, apdovanota nuostabia fizine jėga. Pagaliau ji metė namus ir pabėgo nuo Fiodoro Pavlovičiaus su vienu skurstančiu seminaristu mokytoju, palikusi Fiodorui Pavlovičiui trejų metų Mitiją. Fiodoras tučtuojau įsitaisė namuose tikrą haremą ir ėmė pašėlusiai girtuokliauti, o per antraktus važinėjo vos ne po visą guberniją, su ašaromis skundėsi kiekvienam gyvam daiktui, kaip jį pametė Adelaida Ivanovna, ir pasakojo tokias smulkmenas, kurias pasakoti vedusiam vyrui apie savo vedybinį gyvenimą turėtų būti per daug gėda. Svarbiausia, jam buvo tartum malonu ir netgi širdžiai miela vaidinti visų akyse juokingą nuskriausto vyro rolę ir netgi su padailinimais vaizduoti savo nuoskaudos smulkmenas. „Gali pamanyti, kad jūs, Fiodorai Pavlovičiau, kokį laipsnį gavote, – toks esate patenkintas, nors ir kaip sielvartaujate“, – sakydavo jam pašaipūs žmonės. Daugelis net pridurdavo, kad jis džiaugiasi, galėdamas rodytis atsinaujinusių juokdariu, ir kad tyčia, norėdamas labiau prajukinti žmones, dedasi nematęs savo komiškos padėties. Kas gali žinoti, gal jis kartais tai darė iš naivumo? Pagaliau jam pavyko aptikti savo pabėgėlės pėdsakus. Vargšė atsidūrė Peterburge – persikraustė ten su savo seminaristu ir atkakliai įniko visiškai emancipuotis. Fiodoras Pavlovičius tuojau susirūpino ir ėmė ruoštis į Peterburgą, – o ko? – aišku, nė pats nežinojo. Iš tikrųjų, gal tada jis ir būtų važiavęs, bet šitaip nusprendęs pasijuto turįs ypatingą teisę dėl drąsos prieš kelionę vėl nemenkai palėbauti. Ir šit tuo

pačiu metu jo žmonos giminės gavo žinią, kad ji Peterburge mirė. Kažkaip staigiai mirė, kažkur palėpėje, vieni kalbėjo, kad šiltine, kiti – kad, rodos, badu. Fiodoras Pavlovičius sužinojo apie savo žmonos mirtį girtas ir, sako, pasileidęs bėgti gatve ir ėmęs šaukti, iš džiaugsmo tiesdamas rankas dangop: „Dabar atleisi savo tarną“, o kiti pasakoja, kad balsu raudojęs kaip mažas kūdikis, ir taip graudžiai, kad, sako, buvę gaila į jį žiūrėti, nors ir koks jis atrodęs šlykštus. Labai galimas daiktas, kad yra buvę ir viena, ir kita, tai yra jis ir džiaugėsi savo išsilaisvinimu, ir verkė savo išlaisvintojos – viskas drauge. Dažniausiai žmonės, net piktadariai, būna kur kas naivesni ir atviresni, negu apskritai mums atrodo. O ir mes patys tokie esame.

II

PIRMUOJU SŪNUMI NUSIKRATĖ

Aišku, galima įsivaizduoti, koks auklėtojas ir tėvas galėjo būti iš tokio žmogaus. Jam, kaip tėvui, kaip tik ir atsitiko tai, kas turėjo atsitikti, jis visiškai ir galutinai apleido savo kūdikį, sugyventą su Adelaida Ivanovna, ir ne dėl to, kad būtų jo nekętęs ar jį būtų tam paskatinę kokie įžeisti santuokiniai jausmai, bet vien dėl to, kad tiesiog jį užmiršo. Kol jis visiems lindo į akis su savo ašaromis ir nusiskundimais, o savo namus pavertė ištvirtėlių lindyne, trejų metų berniuką Mitį paėmė globoti Grigorijus, ištikimas šitų namų tarnas, ir jei tada jis nebūtų juo pasirūpinęs, gal nebūtų buvę nė kas marškinėlius jam pakeičia. Be to, dar taip atsitiko, kad kūdikio giminės iš motinos pusės taip pat iš pradžių tartum jį užmiršo. Jo senelio, tai yra paties pono Mijusovo, Adelaidos Ivanovnos tėvo, tada jau nebebuvo tarp gyvųjų; jo našlė žmona, Mitios senelė, išsikėlusi į Maskvą, per daug įsisirgo, o seserys ištekėjo, todėl beveik ištisus metus teko Mitiai išbūti pas tarną Grigorijų ir gyventi jo gryčioje. Jeigu, beje, tėtušis ir būtų jį atsiminę (negi galėjo iš tiesų apie jį nežinoti), tai ir pats būtų jį vėl išsiuntęs į gryčią, nes kūdikis vis dėlto būtų trukdęs jam siautėti. Bet taip atsitiko, kad iš Paryžiaus grįžo

Piotras Aleksandrovičius Mijusovas, velionės Adelaidos Ivanovnos pusbro-
lis, daugelį metų iš eilės vėliau išgyvenęs užsienyje, tada labai dar jaunas, bet
ypatingas žmogus Mijusovų šeimoje, apsišvietęs, tikras sostinės gyventojas
ir užsienietis, be to, visą savo gyvenimą europietis, o į jo pabaigą penkto-
jo ir šeštojo dešimtmečio liberalas. Per visą savo karjerą jis palaikė santy-
kius su daugeliu liberaliausių savo epochos žmonių, ir Rusijoje, ir užsienyje,
asmeniškai pažinojo Prudoną ir Bakuniną* ir labai mėgo prisiminti, jau į
savo kelionių pabaigą, keturiasdešimt aštuntųjų metų vasario revoliucijos
Paryžiuje tris dienas ir pasakoti apie jas, duodamas suprasti, kad ir jis pats
veik yra buvęs jos dalyviu ant barikadų. Tai buvo vienas iš maloniausių jo
jaunystės atsiminimų. Nuosavybę jis turėjo nemažą, pagal ano meto mastą
apie tūkstantį baudžiauninkų. Jo puikus dvaras stovėjo tuojau pat, kai tik
išvažiuoji iš mūsų miestuko, ir siekėsi su žeme garsaus mūsų miesto vienuolyno,
su kuriuo Piotras Aleksandrovičius, dar būdamas labai jaunas, kai tik gavo
palikimą, ūmai pradėjo nepabaigiamą bylą dėl kažkokių žuklės teisių upėje
ar savavališkų miško kirtimų, tikrai nežinau, bet pradėti bylą su „klerikalais“
netgi laikė savo pilietine apsišvietusio žmogaus pareiga. Visą išgirdęs apie
Adelaidą Ivanovną, kurią, žinoma, atsiminė ir netgi kažkada įsidėmėjo, ir
patyręs, kad liko Mitia, nors ir kaip piktindamasis ir niekindamas Fiodorą
Pavlovičių iš savo jaunumo, įsikišo į šį reikalą. Dabar jis pirmą kartą ir su-
sipažino su Fiodoru Pavlovičiumi. Ir tiesiog jam pareiškė, kad norėtų pats
auklėti kūdikį. Piotras Aleksandrovičius ilgai po to pasakodavo, norėdamas
paryškinti būdingą Fiodoro Pavlovičiaus bruožą, jog kai jis užsiminė apie
Mitį, tai anas kurį laiką atrodė visai nesuprantas, apie kokį kūdikį čia kal-
bama, ir netgi tartum nustebo, kad mažamečio sūnaus kažkur tikrai esama
jo namuose. Jei Piotro Aleksandrovičiaus pasakojimas galėjo būti perdėtas,
tai vis dėlto jame turėjo būti ir kažko panašaus į tiesą. Bet Fiodoras Pavlovi-
čius iš tikrųjų visą gyvenimą mėgo apsimetinėti, staiga suvaidinti prieš jus
kokį nelauktą vaidmenį ir, svarbiausia, kartais be jokio reikalo, netgi tiesiog
patsai sau pakenkdamas, kaip kad, pavyzdžiui, šiuo atveju. Beje, šis bruožas

* *Pjeras Žozefas Prudonas* (Pierre-Joseph Proudhon, 1809–1865) – smulkiaburžuazinis socialistas, žymus prancūzų anarchizmo atstovas. *Michailas Bakuninas* (1814–1876) – rusų revoliucionierius, narodnikystės ir anarchizmo ideologas. F. Dostojevskis, keliaudamas po Vakarų Europą, buvo ne kartą su juo susitikęs.

yra būdingas labai daugeliui žmonių, ir netgi itin protingų, ne tokių kaip Fiodoras Pavlovičius. Piotras Aleksandrovičius ėmėsi tvarkyti reikalą karštai ir net buvo paskirtas (drauge su Fiodoru Pavlovičiumi) kūdikio globėju, nes po motinos mirties vis dėlto liko šioks toks turtelis, namas ir dvaras. Mitia iš tikrųjų išsikėlė pas šitą antros eilės dėdę, bet savo šeimos tas neturėjo, o kadangi jis pats, vos tik sutvarkęs ir užsitikrinęs pinigines pajamas iš savo dvarų, tuojau vėl išskubėjo ilgam į Paryžių, tai kūdikį pavedė vienai iš savo antros eilės tetų, vienai maskviškei poniai. Atsitiko taip, kad, užsibuvęs Paryžiuje, ir jis užmiršo kūdikį, ypač kai užėjo toji vasario revoliucija, kuri taip paveikė jo vaizduotę ir kurios jis jau nebegalėjo užmiršti visą gyvenimą. O maskviškė ponia numirė, ir Mitia atsidūrė pas vieną jos ištekęsiją dukterį. Rodosi, po to jis dar ketvirtą kartą pakeitė lizdą. Apie tai aš dabar plačiai nekalbėsiu, juo labiau kad dar daug reikės pasakoti apie šitą Fiodoro Pavlovičiaus pirmagimį, o dabar pasitenkinsiu tik pačiomis reikalingiausiomis žiniomis apie jį, be kurių negalėčiau nė pradėti romano.

Visų pirma, šitas Dmitrijus Fiodorovičius tebuvo vienas iš trijų Fiodoro Pavlovičiaus sūnų, kuris augo įsitikinęs, kad vis dėlto turi šiokį tokį turtą ir, kai sulauks reikiamo amžiaus, galės savarankiškai gyventi. Jo vaikystė ir jaunystė praėjo netvarkingai: gimnazijos nebaigė, vėliau pateko į vieną karo mokyklą, po to atsidūrė Kaukaze, buvo pakeltas karininku, dalyvavo dvikovoje, buvo pažemintas kareiviu, vėl pakeltas karininku, daug lėbavo ir iššvaistė palyginti nemažai pinigų. Pradėjo jų gauti iš Fiodoro Pavlovičiaus tik sulaukęs pilnametystės, o prieš tai prisidarė skolų. Fiodorą Pavlovičių, savo tėvą, pažino ir pamatė pirmą kartą jau būdamas pilnametis, kai tyčia atvyko į mūsų kraštą pasikalbėti su juo apie savo turtą. Rodos, tėvas ir tada jam nepatiko; pabuvo pas jį neilgai ir išvažiavo kiek galėdamas greičiau, vos spėjęs iš jo gauti tam tikrą sumą ir padaręs su juo kažkokį sandėrį dėl tolesnių pajamų iš dvaro, bet neįstengęs šį sykį (faktas, vertas ypatingo dėmesio) sužinoti iš Fiodoro Pavlovičiaus, nei kiek dvaras duoda pajamų, nei kokia jo vertė. Fiodoras Pavlovičius jau tada, iš pirmo karto (ir tai reikia įsidėmėti) pastebėjo, kad Mitia apie savo turtą turi perdėtą ir neteisingą nuomonę. Fiodoras Pavlovičius tuo buvo labai patenkintas, nes šiuo atžvilgiu turėjo išskirtinių išskaičiavimų. Jis tik suprato, kad jaunuolis yra lengvabūdis, padauža, nemo-

ka valdyti savo aistrų, nekantrus, didelis lėbautojas, toks žmogus, kuris jeigu tik ką nors tuo tarpu nučiups, tai, aišku, tuojau ir nurims, kad ir neilgam. Štai tuo ir ėmė naudotis Fiodoras Pavlovičius, tai yra atsikratinėti juo mažomis dovanėlėmis, nereguliariomis perlaidomis, ir galų gale taip išėjo, kad kai po ketverių metų Mitia, netekęs kantrybės, atvyko į mūsų miestuką antrą kartą, norėdamas galutinai baigti reikalus su tėvu, tai ūmai paaiškėjo, didžiausiai jo nuostabai, kad jis jau ničnieko neturi, kad net sunku viską ir suskaičiuoti, kad jis jau per daug gavo pinigų iš Fiodoro Pavlovičiaus, daugiau, nei vertas jo turtas, gal net jau pats liko jam skolingas; kad pagal tokius ir tokius sandėrius, kuriuose tada ir tada pats panoro dalyvauti, jis nė teisės neturi ko nors daugiau reikalauti ir t. t., ir t. t. Jaunuolis buvo pritrenktas, įtarė, kad čia esama neteisybės, apgaulės, beveik nebesitvėrė pykčiu ir tartum neteko proto. Štai šita aplinkybė ir privėdė prie katastrofos, apie kurią papasakosiu ir kuri sudarys mano pirmojo, įvadinio romano turinį arba, geriau sakant, jo išorinę pusę. Bet kol prieisiu prie šito romano, reikės dar papasakoti ir apie kitus du Fiodoro Pavlovičiaus sūnus, Mitios brolius, ir paaiškinti, iš kurgi jie atsirado.

III

ANTROSIOS VEDYBOS IR ANTRIEJI VAIKAI

Fiodoras Pavlovičius, nusikratęs ketverių metų Mitios, labai greit po to vedė antrą kartą. Ši antra santuoka truko gal aštuonerius metus. Vedė šią antrąją savo žmoną, Sofją Ivanovną, irgi visiškai jaunutę, iš kitos gubernijos, į kurią užsuko, lydimas kažkokio žydėlio, dėl kažkokio nežymaus įsipareigojimo. Nors Fiodoras Pavlovičius ir lėbavo, ir girtavo, ir siautėjo, bet niekuomet nesiliovė leidęs apyvartoti savo kapitalo ir savo reikalus visada tvarkė sėkmingai, nors, žinoma, beveik visada truputį nešvariai. Sofja Ivanovna buvo „našlaitėlė“, nuo pat vaikystės vieniša, kažkokio neaiškaus diakono duktė, užaugusi savo geradarės, auklėtojos ir kankintojos, kilmingos senos gene-

rolienės, generolo Vorochovo našlės, namuose. Smulkmenų nežinau, bet esu tik girdėjęs, kad švelnią, geraširdę, nuolankią auklėtinę kartą ištraukė iš kilpos, kurią ji buvo prisitaisiusi ant vinies kamarelėje, – taip sunku buvo jai pakelti aikštingumą ir nuolatinis priekaištus tos, matyt, neblogos senės, bet iš dyko buvimo tapusios visiškai nepakenčiama despote. Fiodoras Pavlovičius pasipiršo; apie jį surinko žinias ir išvijo lauk. Tada jis vėl, kaip ir prieš pirmąsias vedybas, pasisiūlė našlaitei ją pavogti. Labai labai galimas daiktas, kad ir ji nė už ką nebūtų už jo tekėjusi, jeigu laiku būtų sužinojusi apie jį daugiau smulkmenų. Bet tai buvo kitoje gubernijoje; pagaliau ką galėjo suprasti šešiolikos metų mergaitė – nebent tai, kad geriau nusiskandinti negu pasilikti pas geradarę. Taip ir išmainė vargšę geradarę į geradari. Fiodoras Pavlovičius šį sykį negavo nė skatiko, nes generolienė supyko, nieko nedavė ir dar prakeikė abudu; bet šį sykį jis ir nesitikėjo ko nors gauti, o susigundė tik nepaprastu nekaltos mergaitės grožiu ir, svarbiausia, jos nekaltu veidu, kuris jį, tokį gašlų žmogų, ligi šiol tik nešvankų grubaus moteriško grožio mėgėją, tiesiog pritrenkė. „Šitos nekaltos akutės man tada tartum skustuvu per širdį rėžtelėjo“, – sakydavo jis vėliau, saviškai šlykščiai kikendamas. Beje, ištvirkusiam žmogui ir tai galėjo sužadinti gašlumą. Negavęs jokio kraičio, Fiodoras Pavlovičius su žmona elgėsi be jokių ceremonijų ir, naudodamasis tuo, kad ji, taip sakant, jam „skolinga“ ir kad jis ją beveik „iš kilpos ištraukė“, be to, išnaudodamas jos fenomenalų romumą ir nuolankumą, netgi sutrypė pačias paprasčiausias vedybinio gyvenimo padorumo taisykles. Į namus, žmonai matant, suvažiudavo paleistuvės, ir buvo keliamos orgijos. Kaip būdingą bruožą papasakosiu, kad tarnas Grigorijus, niūrus, kvailas ir atkaklus rezonierius, kuris nekenė pirmosios ponios, Adelaidos Ivanovnos, šį sykį stojo naujosios ponios pusėn, gynė ją ir plūdosi dėl jos su Fiodoru Pavlovičiumi beveik neleistinu tarnui būdu, o kartą net smurtu išvaikė orgiją ir visas suvažiavusias nešvankėles. Vėliau vargšę jauną moterį, užguitą beveik nuo pat vaikystės, ištiko kažkokia moteriška nervų liga, dažniausiai pasitaikanti prastuomenėje, tarp kaimo moterų, kurios dėl šitos ligos vadinamos klyknėmis. Nuo šitos ligos su baisiais isterijos priepuoliais ligonė kartais net proto netekdavo. Vis dėlto ji pagimdė Fiodorui Pavlovičiui du sūnus, Ivaną ir Aleksejų, pirmąjį pirmaisiais vedybinio gyvenimo metais, o antrąjį – po

trejų metų. Kai ji mirė, Aleksejus ėjo ketvirtus metus, ir nors tai atrodo keista, bet aš žinau, kad motiną jis vėliau atsiminė visą amžių – tartum per sapną, žinoma. Po jos mirties abiem berniukams atsitiko beveik lygiai tas pat kaip ir pirmajam, Mitiai: tėvas juos visiškai užmiršo ir apleido, ir abu pateko pas tą patį Grigorijų, ir taip pat į jo gryčią. Gryčioje juos ir surado despotė generolienė, jų motinos geradarė ir auklėtoja. Ji dar buvo gyva ir visą laiką, visus aštuonerius metus, negalėjo užmiršti jai padarytos nuoskaudos. Apie savo „Sofjos“ gyvenimą visus aštuonerius metus ji gaudavo tiesiogiai tiksliausių žinių ir, girdėdama, kokia ji ligonė ir kokioj šlykščioj aplinkoj gyvena, dukart ar triskart pasakė įnamėms: „Taip jai ir reikia, taip Dievas jai davė už jos nedėkingumą.“

Kai Sofja Ivanovna mirė, lygiai po trijų mėnesių generolienė staiga pati atvyko į mūsų miestą, tiesiog į Fiodoro Pavlovičiaus butą, ir iš viso išbuvo mieste apie pusvalandį, bet daug nuveikė. Buvo tada vakaro metas. Fiodoras Pavlovičius, su kuriuo ji nesimatė visus aštuonerius metus, išėjo jos pasitikti girtutėlis. Žmonės pasakoja, kad ji beregint, nieko nesakiusi, vos tik ji pamatė, tvojo jam du padorius ir skambius antausius ir triskart trūktelėjo už kuodo iš viršaus į apačią, po to, netarusi nė žodžio, nuėjo tiesiog į gryčią pas abudu berniukus. Iš pirmo žvilgsnio pamačiusi, kad jie neprausti ir dėvi nešvarius baltinius, ji tučtuojau dar plojo antausį pačiam Grigorijui ir pareiškė jam, kad išsiveža abudu vaikus pas save, paskui išsivedė juos kaip stovi, susupo į pledą, pasodino į karietą ir išsivežė į savo miestą. Grigorijus priėmė šitą antausį kaip ištikimas vergas, nė šiurkštaus žodžio neištarė ir, lydėdamas senąją ponią į karietą, nusilenkė ligi juostos ir rimtu balsu pasakė, kad jai „už našlaičius Dievas atlygins“. „O vis dėlto tu stuobrys!“ – šūktelėjo jam išvažiuodama generolienė. Fiodoras Pavlovičius, apsvarstęs visą reikalą, nusprendė, kad geriau ir būti negali, ir vėliau, duodamas generolienei formalų sutikimą auklėti vaikus, neprieštaravo jai nė vienu klausimu. O apie gautus antausius važinėjo pasakoti po visą miestą.

Taip atsitiko, kad ir generolienė tuojau po to mirė, tačiau paskyrusi testamentu abiem mažyčiams po tūkstantį rublių kiekvienam, „jų mokslinimui, ir kad visi šitie pinigai būtų besąlygiškai jiems sunaudoti, be to, taip, kad užtektų jų, ligi jie sueis į metus, nes su kaupu pakanka ir tokios dovanos

šitokiems vaikams, o jei kam patinka, tai tegu pats pakrato savo piniginę“, ir t. t., ir t. t. Aš pats testamento nesu skaitęs, bet girdėjau, kad yra buvę kažkas pernelyg savotiškai ir keistai šia prasme pasakyta. Svarbiausias senės turto paveldėtojas, kaip pasirodė, vis dėlto buvo žmogus doras, Jefimas Petrovičius Polenovas, tos gubernijos bajorų vadas. Pasikeitęs laiškais su Fiodoru Pavlovičiumi ir ūmai perpratęs, kad iš jo neišpeši pinigų jo paties vaikams auklėti (nors tasai tiesiog niekuomet neatsisakydavo, bet visada tokiais atvejais delsdavo, kartais netgi negailėdamas sentimentų), jis pats pasirūpino vaikais, o ypač pamilo jaunesnįjį Aleksejų, ir šis net ilgą laiką augo jo šeimoje. Prašau skaitytoją tai įsidėmėti pačioje pradžioje. Ir jeigu kam turėjo būti visą gyvenimą dėkingi jaunuoliai už savo auklėjimą ir mokymą, tai kaip tik šitam Jefimui Petrovičiui, kilniausiam ir humaniškiausiam žmogui, vienam iš tokių, kokių retai pasitaiko. Jis išlaikė mažyčiams nepaliestus jų pinigus – po tūkstantį, generolienės paliktą, ir tie pinigai, kol jaunuoliai sulaukė pilnų metų, drauge su palūkanomis išaugo ligi dviejų tūkstančių, o išauklėjo juos Jefimas Petrovičius savo paties lėšomis ir, žinoma, išleido kur kas daugiau negu po tūkstantį kiekvieno reikalams. Aš tuo tarpu smulkiai nepasakoju apie jų vaikystę ir jaunystę, o aptariu tik pačius svarbiausius dalykus. Beje, apie vyresnįjį, Ivaną, tiek tepasakysiu, kad jis buvo kažkoks paniuręs, užsida- ręs berniukas, toli gražu ne baikštus, bet jau, rodos, ar ne nuo dešimtų metų supratęs, kad vis dėlto juodu auga svetimoj šeimoj ir iš svetimų žmonių ma- lonės ir kad jų tėvas yra kažkoks toks, jog apie jį gėda ir kalbėti, ir t. t., ir t. t. Šitas berniukas labai greit, kone kūdikio metus eidamas (bent taip žmonės pasakojo), ėmė rodyti kažkokius nepaprastus ir nuostabius gabumus moks- lui. Smulkmenų nežinau, bet kažkaip atsitiko, kad su Jefimo Petrovičiaus šeima jis atsisveikino dar trylikos metų, įstojo į vieną Maskvos gimnaziją ir apsigyveno pensione, kurį laikė kažkoks prityręs ir anuomet garsus pedago- gas, Jefimo Petrovičiaus vaikystės draugas. Pats Ivanas vėliau pasakojo, kad viskas atsitiko, taip sakant, iš „karštos gerų darbų meilės“, kurią rodė Jefimas Petrovičius, susižavėjęs idėja, kad genialių gabumų berniukas ir mokytiis turi pas genialų auklėtoją. Beje, kai jaunuolis, baigęs gimnaziją, įstojo į univer- sitetą, ir Jefimas Petrovičius, ir genialusis auklėtojas jau buvo mirę. Kadangi Jefimas Petrovičius reikalą blogai sutvarkė ir gauti pinigus, paliktus vaikams

despotės generolienės, su palūkanomis išaugusius nuo tūkstančio ligi dviejų, pasirodė besą ne taip paprasta dėl įvairių pas mus neišvengiamų formalumų ir vilkinimų, tai jaunuoliui pirmuosius dvejus metus universitete buvo striuka, nes jis turėjo per visą šį laiką pats ir maitintis, ir gyventi iš savęs, ir dar mokytis. Reikia pasakyti, kad jis tada nenorėjo nė bandyti susirašinėti su tėvu, – gal iš ambicijos, iš paniekos jam, o gal šaltas, sveikas protas patarė, kad jokios rimtesnės paramos iš tėtušio negaus. Nežinia, kaip ten buvo, bet jaunuolis nė kiek nenusiminė ir vis dėlto susirado darbo: iš pradžių duodavo pamokas už dvi grivinas, o vėliau ėmė lakstyti po laikraščių redakcijas, nešiodamas joms dešimties eilučių straipsnelius apie gatvės įvykius su parašu „Pats matęs“. Šitie straipsneliai, sako, visad buvę taip įdomiai ir pikantiškai parašyti, jog netrukus plačiai paplito, ir jau vien šitoj srity jaunuolis įrodė savo praktiškumą ir savo intelektualinį pranašumą prieš tą gausingą, visada skurstančią ir nelaimingą dalį mūsų abiejų lyčių moksleivių, kurie paprastai nuo ryto ligi nakties sostinėse varsto įvairių laikraščių ir žurnalų redakcijų duris ir, neįstengdami sugalvoti nieko geresnio, tik nuolatos kartoja tą patį prašymą duoti ką išversti iš prancūzų kalbos arba ką perrašyti. Susipažinęs su redakcijomis, Ivanas Fiodorovičius vėliau nebenutraukė su jomis santykių ir paskutiniaisiais savo mokymosi universitete metais ėmė spausdinti gana talentingas knygų recenzijas įvairiomis specialiomis temomis, todėl net pasidarė žinomas literatūriniuose būreliuose. Tačiau tik pačiu paskutiniu metu atsitiktinai pavyko jam staiga atkreipti į save ypatingą dėmesį žymiai platesniuose skaitytojų sluoksniuose, – daug kas tada jį išsyk pastebėjo ir įsidėmėjo. Tai buvo gana įdomus atsitikimas. Jau baigęs universitetą ir ruošdamasis už savo du tūkstančius suvažinėti į užsienį, Ivanas Fiodorovičius staiga išspausdino viename dideliame laikraštyje keistą straipsnį, patraukusį net ir ne specialistų dėmesį, ir, svarbiausia, tokia tema, kuri, matyt, jam buvo visai svetima, nes jis baigė gamtos mokslus. Straipsnis buvo parašytas bažnytinio teismo klausimu, kuris tada buvo plačiai keliamas*. NAGRINĖDAMAS kai kurias pareikštas šiuo klausimu nuomones, jis pasakė ir savo nuomonę. Svarbiausia čia buvo tonas ir nuostabiai netikėta išvada. O tuo tarpu daugelis

* ...*bažnytinio teismo klausimu, kuris tada buvo plačiai keliamas.* – 1864 m. buvo pradėta vykdyti bažnytinio teismo reforma, sukėlusį didelę polemiką 7-ojo ir 8-ojo dešimtmečių spaudoje.

bažnyčios atstovų neabejodami palaikė autorių savo žmogumi. Ir staiga ne tiktai valstybinio teismo šalininkai, bet ir patys ateistai irgi ėmė jam ploti. Galų gale kai kurie nuovokūs žmonės nusprendė, kad visas straipsnis tėra įžūlus farsas ir pasityčiojimas. Šį atsitikimą paminiu ypač dėl to, kad šitas straipsnis savo laiku pasiekė ir garsųjį mūsų priemiesčio vienuolyną, kuriame iškeltu bažnytinio teismo klausimu irgi buvo domimasi, – pasiekė ir visus baisiai nustebino. O kai jie sužinojo autoriaus vardą, tai susidomėjo dar ir tuo, kad jis yra gimęs mūsų mieste ir yra „to paties Fiodoro Pavlovičiaus“ sūnus. Ir šit staiga tuo pačiu metu atvyko pas mus ir pats autorius.

Ko atvažiavo tada pas mus Ivanas Fiodorovičius – atsimenu, aš jau ir tada pats savęs klausiau su kažkokiu beveik nerimu. Šitas toks fatališkas atvykimas, davęs pradžią daugybei padarinių, dar ilgai po to, beveik visada man atrodė neaiškus. Apskritai imant, buvo keista, kad jaunuolis, toks mokytas, toks, atrodo, išdidus ir atsargus, staiga atvyko į tokius nešvankius namus, pas tokį tėvą, kuris visą laiką jį ignoravo, jo nepažino ir neatsiminė, ir nors, žinoma, nė už ką ir niekuomet nebūtų jam davęs pinigų, jei sūnus būtų jo prašęs, bet vis dėlto visą gyvenimą bijojo, kad ir sūnūs, Ivanas ir Aleksejus, taip pat kada nors neatvyktų ir nepaprašytų pinigų. Ir štai jaunuolis apsistoja tokio tėvo namuose, gyvena su juo mėnesį ir kitą, ir abudu sugyvena, kad geriau nė nereikia. Šis dalykas ypač nustebino ne tik mane, bet ir daugelį kitų. Piotras Aleksandrovičius Mijusovas, apie kurį aš jau anksčiau kalbėjau, tolimas Fiodoro Pavlovičiaus giminaitis iš jo pirmosios žmonos pusės, tuo metu vėl pas mus atsitiktinai atsirado savo dvare, miesto pakraštyje, atvykęs iš Paryžiaus, kuriame jau galutinai apsigyveno. Atsimenu, kad kaip tik jis labiau už visus stebėjosi, susipažinęs su jaunuoliu, kuris itin jį sudomino ir su kuriuo skaudama širdimi kartais lygindavosi savo žiniomis. „Jis ambicingas, – sakydavo jis tada mums apie Ivaną Fiodorovičių, – visada susikals kapeiką, jis ir dabar turi pinigų kelionei į užsienį – tai ko jam čia prireikė? Visiems aišku, kad jis atvažiavo pas tėvą ne pinigų, nes tėvas, šiaip ar taip, jų neduos. Gerti ir ištvirkauti nemėgsta, o vis dėlto senis be jo apsieiti negali, taip abudu susigyveno!“ Tai buvo tiesa; jaunuolis netgi aiškiai turėjo įtakos seniui; šis beveik pradėjo kartais lyg ir klausyti jo, nors buvo nepaprastai ir kai kada net piktai užgaidus; net kitą kartą imdavo padoriau elgtis...

Tik vėliau paaiškėjo, kad Ivanas Fiodorovičius atvažiavo iš dalies savo vyresniojo brolio, Dmitrijaus Fiodorovičiaus, prašomas ir jo reikalais. Jis pirmąsyk gyvenime pažino ir pamatė brolių irgi beveik tuo pačiu metu, dabar, kai atvažiavo, nors vienu svarbiu reikalu, labiau susijusiu su Dmitrijum Fiodorovičium, ėmė susirašinėti su juo dar prieš atvykdamas iš Maskvos. Koks ten reikalas buvo, skaitytojas smulkiai viską sužinos, kai ateis metas. Vis dėlto net tada, kai jau žinojau ir apie tą ypatingą reikalą, Ivanas Fiodorovičius man tebeatrodė paslaptingas, o jo atvykimas pas mus, šiaip ar taip, neišaiškinamas.

Dar pridursiu, kad Ivanas Fiodorovičius tada man atrodė tartum koks taikintojas ir tarpininkas tarp tėvo ir savo vyresniojo brolio, Dmitrijaus Fiodorovičiaus, kuris tada su tėvu smarkiai susikivirčiojo ir net pateikė jam formalų ieškinį.

Šita šeimynėlė, kartoju, susirinko tada visa pirmą kartą gyvenime, ir kai kurie jos nariai pirmą kartą gyvenime pamatė vienas kitą. Vienas tik jaunesnysis sūnus, Aleksejus Fiodorovičius, jau visus metus gyveno pas mus, taigi pateko čia anksčiau negu kiti broliai. Apie šitą Aleksejų man kaip tik sunkiausia kalbėti mano įžanginiame pasakojime, prieš parodant jį romano scenoje. Bet reikės ir apie jį parašyti pratarbę, bent jau tam, kad galima būtų iš anksto išaiškinti vieną labai keistą punktą, būtent: savo būsimąjį herojų esu priverstas pristatyti skaitytojams pačioje pirmoje jo romano scenoje su vienuolio naujoko sutana. Taip, bus jau kokie metai, kai jis tuomet gyveno mūsų vienuolyne ir, rodės, visam gyvenimui rengėsi jame užsidaryti.

IV

TREČIASIS SŪNUS ALIOŠA

Tada jam buvo tik dvidešimt metų (jo brolis Ivanas tada ėjo dvidešimt ketvirtus, o jų vyresnysis brolis, Dmitrijus, – dvidešimt aštuntus). Visų pirma pasakysiu, kad šitas jaunuolis, Alioša, buvo visai ne fanatikas ir, bent jau

mano manymu, net ir ne mistikas. Iš anksto pareiškiu savo tvirtą nuomonę: jis iš tiesų nuoširdžiai mylėjo žmones, ir jeigu pasirinko kelią į vienuolyną, tai vien dėl to, kad tuo metu tik jis vienas jį sužavėjo ir, taip sakant, parodė idealią išeitį jo sielai, kuri iš pasaulio blogybių tamsos veržėsi į meilės šviesą. Ir sužavėjo jį šitas kelias tik dėl to, kad jame sutiko tada, jo manymu, nepaprastą asmenybę – mūsų garsaus vienuolyno senuolį Zosimą, prie kurio prisirišo visa savo karšta nenumaldomos širdies pirmąja meile. Beje, aš ne-neigiu, kad jau tada jis buvo labai keistas, galima sakyti, nuo pat lopšio. Tarp kita ko, aš jau minėjau, kad nors motina jį paliko tik einantį ketvirtus metus, jis įsiminė ją visam gyvenimui, jos veidą, jos mylavimus, „tartum gyva ji stovėtų prieš mane“. Tokie atsiminimai gali įstrigti sąmonėje (ir tai visi žino) net ir daug jaunesniame amžiuje, net dvejų metų kūdikiams, bet jie visą gyvenimą tešvyti tamsoje vien tartum kokie šviesūs taškai, tartum nuo didelio paveiklo nuplėštas kampelis: paveikslas visas užgeso ir dingo, tik šitas kampelis beliko. Lygiai taip atsitiko ir jam: jis įsiminė vieną tylų vasaros vakarą, atdarą langą, įstrižus besileidžiančios saulės spindulius (tuos įstrižus spindulius labiausiai ir įsiminė), kambario kampe šventą paveikslą, degančią lempelę prieš jį, o prieš paveikslą klūpančią, raudančią kaip isterijos priepuolį, spygaujančią ir šūkčiojančią motiną, nutvėrusią jį abiem rankom, stipriai, net skaudžiai apkabinusią ir meldžiančią už jį Dievo gimdytoją, tiesiančią jį iš savo glėbio abiem rankom į šventą paveikslą, tartum pavedančią Dievo gimdytojos globai... ir staiga įbėga auklė ir išsigandusi atima iš jos. Štai koks reginys! Alioša įsiminė tą akimirką ir savo motinos veidą: sakydavo, kad veidas buvęs įniršęs, bet gražus, kaip galima spręsti iš to, kiek atsiminė. Bet retai kam pasakodavo šitą prisiminimą. Vaikystėje ir jaunystėje nebuvo labai ekspansyvus ir netgi mažakalbis, bet ne dėl to, kad būtų nepasitikėjęs žmonėmis, buvęs baikštus ar niūrus užsidarėlis, netgi visai priešingai, o dėl kažko kita, dėl kažkokio tartum vidinio rūpesčio, grynai asmeniško, ki-tiems svetimo, bet jam pačiam tokio svarbaus, jog dėl jo tartum užmiršdavo kitus. Bet žmones mylėjo: atrodo, visą amžių pragyveno tvirtai tikėdamas žmonėmis, tuo tarpu niekas ir niekuomet nelaike jo nei negudriu, nei naiviu žmogumi. Kažko turėjo jis, kas rodė ir vertė manyti (net ir vėliau, visą gyvenimą), kad jis nenori būti žmonių teisėju, kad nenori jų smerkti ir nė už

ką nesmerks. Netgi atrodė, kad viską laikė galimu dalyku, nė kiek nesmerkdamas, nors labai dažnai skausmingai liūdėdamas. Negana to: šia prasme taip toli nuėjo, kad niekas negalėjo nei nustebinti jo, nei išgąsdinti, ir šitaip buvo nuo pat ankstyvosios jaunystės. Kai, eidamas dvidešimtuosius metus, atvyko pas tėvą, į tikrą nešvarios paleistuvystės lindynę, jis, skaistus ir tyras, tiktai tylomis pasišalindavo, kai žiūrėti būdavo nebepakenčiama, bet niekam nereikšdamas nė mažiausios paniekos ir nieko nesmerkdamas. O tėvas, kitados buvęs įnamys, todėl žmogus jautrus ir greitai įsižeidžiantis, iš pradžių sutiko jį su nepasitikėjimu ir niūriai („per daug, girdi, tylus ir per daug sau vienas galvoja“), netrukus baigė tuo, kad ėmė jį labai dažnai glamonėti ir bučiuoti, gal ne vėliau kaip po dviejų savaitių, tiesa, su girtomis ašaromis, nuo svaigalų susigraudinęs, bet, matyt, širdingai ir didžiai jį pamilęs, ir dar taip, žinoma, kaip niekuomet nieko neteko pamilti tokiam žmogui kaip jis...

Bet ir visi mylėjo šitą jaunuolį, kur tik jis pasirodydavo, ir tai nuo pat jo vaikystės metų. Patekęs į savo geradarijo ir auklėtojo, Jefimo Petrovičiaus Polenovo, namus, jis taip palenkė prie savęs visus šitos šeimos narius, jog visi ten laikė jį tikru savo vaiku. O juk jis įžengė į šiuos namus dar būdamas tokio kūdikio amžiaus, kada nieku būdu negalima laukti iš vaiko apdairaus suktumo, landumo ar mokėjimo prisimeilinti, patikti, priversti save pamilti. Taigi talentas sužadinti didelę meilę sau glūdėjo, taip sakant, pačioje jo paprastoje, nuoširdžioje prigimtyje. Tas pats buvo jam ir mokykloje, ir vis dėlto, atrodo, jis buvo ten kaip tik vienas iš tų vaikų, kurie verčia draugus juo nepasitikėti, kartais pajuokti jį, gal net ir neapkęsti. Jis, pavyzdžiui, susimąstydavo ir tartum pasišalindavo nuo kitų. Nuo pat vaikystės mėgo pasitraukti į kamputį ir skaityti knygas, ir vis dėlto draugai taip jį pamilo, jog drąsiai galima buvo jį laikyti visų numylėtiniu per visą tą laiką, kurį mokėsi mokykloje. Jis retai kada paišdykaudavo, netgi retai būdavo linksmas, bet visi, vos žvilgtelėję į jį, tuojau suprasdavo, kad tai priklauso visai ne nuo kažkokio jo niūrumo, o netgi priešingai, jis yra visada vienodas ir ramus. Iš savo vienmečių tarpo jis niekuomet nenorėdavo išsiskirti. Galbūt kaip tik dėl to niekuomet nieko nebijodavo, tačiau berniukai tuojau suprato, kad jis nė kiek nesididžiuoja savo narsumu, bet tartum žiūri ir nesupranta, kad jis drąsus ir narsus. Nuoskaudų niekuomet neatsimindavo. Atsitikdavo, kad už valandos, po to, kai būdavo

kieno nuskriaustas, jau kalbėdavosi su skriaudėju arba pats jį prakalbindavo su tokiu patikliu ir giedru veidu, tartum ničnieko tarp jų nebūtų buvę. Ir negalėjai pasakyti, kad jis dėtusi atsitiktinai užmiršęs nuoskaudą ar sąmoningai atleidęs skriaudėjui, bet tiesiog nelaikydavo jos nuoskauda, ir tai vaikus labai sužavėdavo ir nuginkluodavo. Turėjo jis dar vieną bruožą, kuris visose gimnazijos klasėse, nuo žemiausios ir ligi pačių vyriausiųjų, žadindavo jo draugų nuolatinį norą iš jo pasišaipyti, bet be mažiausios pagiežos, o tik dėl to, kad juos tai linksmiai nuteikdavo. Šitas jo bruožas – gaivališkai stiprus kuklumas ir kilnumas. Jis negalėjo klausytis tam tikrų žodžių ir tam tikrų kalbų apie moteris. Šitų „tam tikrų“ žodžių ir kalbų, deja, mokyklose, neįmanoma išnaikinti. Tyros sielos ir širdies berniukai, dar beveik vaikai, labai dažnai mėgsta kalbėtis tarp savęs ir netgi visiems girdint apie tokius dalykus, paveikslus ir vaizdus, apie kuriuos ne visada prašneks net kareiviai; to negana, kareiviai kaip tik daug ko nežino ir nesupranta, kas jau yra žinoma apie šiuos dalykus dar labai jauniems mūsų inteligentijos ir aukštesniųjų sluoksnių vaikams. Dorovinis pakrikimas, galimas daiktas, čia dar neprasideda, tikro, palaido, vidinio cinizmo taip pat nėra, bet pasireiškia išorinis cinizmas, o jis kaip tik dažnai jiems yra kažkas tokio, kas atrodo net subtilu, rafinuota, šaunu, sektina. Matydami, kad „Alioša Karamazovas“, jiems „apie tai“ prašnekus, tuojau užsikemša pirštais ausis, jie apstodavo kartais jį tyčia visu būriu ir, jėga traukdami jam nuo ausų rankas, šaukdavo į abi ausis nešvankius žodžius, o jis stengdavosi ištrūkti, atsisėsdavo ant grindų, atsiguldavo, ir visa tai darydavo nė žodžio netaręs, nesiplūsdamas, tyliai kęsdamas nuoskaudą. Pagaliau vis dėlto davė jam ramybę ir jau nebepravardžiavo „mergiote“, negana to, žiūrėjo šia prasme į jį su pasigailėjimu. Beje, mokykloje jis visada buvo vienas iš geriausių mokinių, bet niekuomet netapo pirmuoju.

Kai numirė Jefimas Petrovičius, Alioša dar dvejus metus mokėsi gubernijos gimnazijoje. Sielvartaujanti Jefimo Petrovičiaus žmona beveik tuojau pat po vyro mirties išvyko ilgam laikui į Italiją su visa šeima, kurios visi nariai buvo moteriškosios lyties, o Alioša pateko į namus pas kažkokias dvi ponias, kurių jis ligi šiol nebuvo nė matęs, pas kažkokias tolimas Jefimo Petrovičiaus giminaites, tačiau kokiomis sąlygomis, nė pats nežinojo. Taip pat būdingas, net labai būdingas jo bruožas buvo tas, kad jis niekuomet nesidomėdavo,

kieno lėšomis gyvena. Šiuo atžvilgiu jis buvo griežta priešingybė savo vyresniajam broliui, Ivanui Fiodorovičiui, kuris praleido dvejus pirmuosius skurdo metus universitete iš savo darbo maitindamasis ir kuris jau nuo pat vaikystės skausmingai juto, kad pas savo geradarį valgo svetimą duoną. Bet šito keisto Aleksejaus būdo bruožo, rodos, negalima buvo labai griežtai smerkti, nes kiekvienas, nors šiek tiek jį pažinęs, tuojau, kai tik iškildavo šis klausimas, įsitikindavo, kad Alioša kaip tik yra vienas iš tų jaunuolių, nelyginant palaimintas Dievo kvailelis, kuris, sakysim, jei netikėtai gautų didelį kapitalą, tai, nė kiek nesvyruodamas, vos tik kieno nors paprašytas, paaukotų jį kokiam geram tikslui, ar gal net tiesiog atiduotų kokiam gudriam sukčiui, jeigu tik tas jo paprašytų. Apskritai kalbant, jis tartum visai nežinojo pinigų vertės, aišku, kalbant ne tiesiogine prasme. Kai jam kas duodavo smulkioms išlaidoms pinigų, kurių jis pats niekuomet neprašydavo, jis arba ištisas savaites nežinodavo, ką su jais veikti, arba nė kiek jų netaupydavo, ir jie ūmai jam dingdavo. Piotras Aleksandrovičius Mijusovas, žmogus labai opus piniginiiais ir buržuazinio padorumo klausimais, kartą, jau vėliau, išžiūrėjęs į Aleksejų, pasakė apie jį šitokį aforizmą: „Štai galbūt vienintelis pasaulyje žmogus, kurį imkite ir palikite netikėtai vieną ir be pinigų nežinomo milijoninio miesto aikštėje, ir jis nieku būdu nepražus, ir nei badu numirs, nei sušals, nes jį žmonės tuojau pavalgydins, tuojau priglaus, o jei nepriglaus, tai jis pats tuojau ras kur prisiglausti, ir nereikės jam nei kokių pastangų dėti, nei žemintis prieš nieką, o kas jį priglaus, tam jis nebus našta, bet galbūt, priešingai, suteiks malonumo.“

Savo gimnazijoje jis mokslo nebaigė; jam dar buvo likę ištisi metai, kai staiga jis pareiškė savo ponioms išvykštąs pas tėvą vienu reikalu, kuris atėjęs į galvą. Šios labai jo gailėjo ir išleido nenoromis. Kelionė kainavo labai nebrangiai, ir ponios neleido jam užstatyti laikrodžio – šeimos geradari dovanos prieš išvykstant į užsienį, bet dosniai aprūpino lėšomis, netgi naujais drabužiais ir apatiniais. Bet jis grąžino joms pusę pinigų, pareiškė norįs sėdėti būtinai trečiojo klasėj. Atvažiavęs į mūsų miestuką ir tuojau tėvo paklaustas: „Ko gi atvykai, nebaigęs mokslo?“ – tiesiogiai nieko neatsakė, bet buvo, sako, neįprastai susimąstęs. Netrukus paaiškėjo, kad jis ieško savo motinos kapo. Jis net pats tada kone prisipažino, kad tik dėl to ir atvažiavęs. Bet

vargu ar ši atvykimo priežastis buvo vienintelė. Greičiausiai tada nė jis pats nežinojo ir nė už ką nebūtų galėjęs paaiškinti: kas gi būtent staiga tartum iškilo iš jo sielos ir nenugalimai traukte traukė jį pasukti kažkokiu nauju, nežinomu, bet jau neišvengiamu keliu. Fiodoras Pavlovičius negalėjo jam nurodyti, kur palaidojo savo antrąją žmoną, nes niekuomet neaplankė kapo po to, kai buvo užbertas žeme karstas, o kadangi tai buvo labai seniai, tai ir visai užmiršo, kur ją tada užkasė...

Ta proga dar apie Fiodorą Pavlovičių. Ilgą laiką prieš tai jis gyveno ne mūsų mieste. Trejiems ar ketveriems metams praėjus po antrosios žmonos mirties, jis išvyko į Rusijos pietus ir pagaliau atsidūrė Odesoje, kurioje praleido keletą metų be pertraukos. Iš pradžių susipažino, anot jo paties žodžiais betariant, „su daugeliu žydelių, žydeliokų, žydeliūkščių, žydpalaikių“, o baigė tuo, kad pagaliau ne tik žydpalaikiai, bet ir „žydai jį priimdavo“. Reikia manyti, kad kaip tik šituo gyvenimo laikotarpiu jis išstbulino savo ypatingus gabumus kalti ir glemžti pinigą. Grįžo vėl į mūsų miestelį galutinai gal tik treji metai prieš atvykstant Aliošai. Seniems pažįstamiems atrodė baisiai susenęs, nors buvo toli gražu dar ne toks senas. O elgėsi gal ne padoriau, bet kažkaip įžūliau. Pavyzdžiui, atsirado akiplėšiškas reikalas šitam senam komediantui – kitus komediantais versti. Darkytis su moterimis mėgo gal ne po senovei, bet netgi tartum dar šlykščiau. Netrukus apskrityje jis pristeigė daug naujų smuklių. Buvo matyti, kad gal turi bene šimtą tūkstančių ar vos truputį mažiau. Daugelis miesto ir apskrities gyventojų tučtuoju jam įsiskolino, žinoma, už labai patikimus užstatus. O pačiu paskutiniu metu jis kažkaip išpurto, kažkaip pradėjo netekti pusiausvyros, nuovokos, pasidarė net kažkoks lengvabūdis, pradėdavo vienaip, baigdavo kitaip, ėmė kažkaip blaškytis ir vis dažniau ir dažniau pasigerdavo, ir jeigu ne tas pats liokajus Grigorijus, kuris dabar irgi buvo gerokai susenęs ir žiūrėdavo jį nelyginant kokia guvernantė, tai Fiodoras Pavlovičius gal nebūtų išvengęs ypatingų rūpesčių. Aliošos atvykimas tartum net paveikė jį iš moralinės pusės, tartum šitime prieš laiką susenusiame žmoguje pabudo kažkas tokio, kas seniai buvo užmigę jo sieloje. „Ar žinai, – dažnai sakydavo jis Aliošai, žiūrėdamas į jį, – kad tu panašus į ją, į klyknę?“ Taip jis vadindavo savo velionę žmoną, Aliošos motiną. „Klyknės“ kapą parodė pagaliau Aliošai liokajus Grigorijus. Nuvedė

jį į mūsų miesto kapines ir ten, tolimame kampelyje, parodė jam ketinį, nebrangų, bet valyvą antkapį, kuriame netgi buvo pažymėtas velionės vardas, kilmė, amžius ir mirimo metai, o apačioje netgi įbrėžta kažkas panašaus į kectureilį, paimtą iš senovinių eilėraščių, dažnai pasitaikančių vidutinių žmonių antkapiuose. Nuostabu, kad tą antkapį, kaip paaiškėjo, parūpino Grigorijus. Tai jis pats jį pastatė ant vargšės „klyknės“ kapelio, ir dar už savo pinigų, po to, kai Fiodoras Pavlovičius, kuriam jis daugybę kartų įsipyko primindamas apie šitą kapelį, išvyko pagaliau į Odesą, numojęs ranka ne tik į kapus, bet ir į visus savo atsiminimus. Alioša prie motinos kapelio neparodė didesnio jautrumo; tik išklause rimto ir protingo Grigorijaus pasakojimo apie tai, kaip buvo parūpintas antkapis, pastovėjo nuleidęs galvą ir nuėjo, neprataręs nė žodžio. Nuo to laiko galbūt net ištisus metus nė neapsilankė kapinėse. Bet Fiodorą Pavlovičių šitas nedidelis epizodas irgi paveikė, ir labai originaliai. Jis paėmė staiga tūkstantį rublių ir nuvežė juos į mūsų vienuolyną žmonos atminams, bet ne antrosios žmonos, ne Aliošos motinos, ne „klyknės“, o pirmosios, Adelaidos Ivanovnos, kuri jį apkuldavo. Į tos pačios dienos pavakarį jis pasigėrė ir koneveikė Aliošai vienuolius. Pats jis buvo toli gražu ne iš religingųjų; turbūt šitas žmogus niekuomet žvakės už penkias kapeikas nebuvo prieš šventąjį paveikslą pastatęs. Keisti staigių jausmų ir staigių minčių gūšiai išsiveržia kartais tokiems subjektams.

Jau sakiau, kad jis labai išpurto. Tuo metu jo fizionomija įsakmiai bylojo apie viso praleisto gyvenimo charakteristiką ir esmę. Be ilgų ir mėsingų maišelių po mažomis akutėmis, visada tokiomis įžūliomis, įtariomis ir pašaipiomis, be daugybės gilių raukšlelių mažučiame, bet riebiame veidelyje, po smailiu smakru dar kabojo didelis Adomo obuolys, mėsingas ir pailgas nelyginant kapšas, kuris teikė jam kažkokią šlykščiai gašlią išvaizdą. Dar pridėkite prie to ilgą geidulingą burną su putniomis lūpomis, už kurių buvo matyti menki juodų, beveik sutrūnijusių dantų likučiai. Pradėdamas kalbėti, jis kiekvieną kartą taškydavosi seilėmis. Beje, ir pats mėgo pasišaipyti iš savo veido, nors, rodos, visada buvo juo patenkintas. Ypač mėgo rodyti savo nosį, nelabai didelę, bet labai ploną, su smarkiai išsišovusia kuprele: „Tikra romėniška, – sakydavo jis, – drauge su Adomo obuoliu – tikra senosios Romos, dekadanso meto, patricijaus fizionomija.“ Šituo jis, rodos, didžiavosi.